

УДК 81'255.4-051ФранкоІ.=161.2=112.2:821-1.09"18"П.Куліш
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-2/10>

Мольдерф О. Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІВАН ФРАНКО ЯК КРИТИК І ПЕРЕКЛАДАЧ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Пропоноване дослідження присвячене питанням Франкової рецепції багатогранного наукового і творчого доробку Пантелеймона Куліша, в якому вагомим займають переклади із різних мов і літератур. Зокрема, розглянуто роль Івана Франка як перекладача П. Куліша німецькою мовою. Зокрема, здійснено перекладознавчий аналіз Франкового перекладу Кулішевої поезії «До рідного народу, подаючи йому український переклад Шекспірових творів» («Народе без пуття...»). Теоретичну основу дослідження становить теорія соціального простору відомого французького соціолога П. Бурдьє, адаптована для перекладознавчих потреб. У першій частині викладу основного матеріалу систематизовано і узагальнено Франкові судження у різножанрових публікаціях (передмовах, рецензіях, літературно-критичних і літературно-історичних дослідженнях тощо) про доволі контroversійну, втім надзвичайно вагомим для української історії загалом і української словесності зокрема особистість П. Куліша, про його суспільно-політичні погляди, наукові здобутки у галузі історії, фольклористики та етнології, а також про його оригінальну художню творчість і перекладацьку діяльність. З огляду на загальнолюдську здатність до авторевізії (Є. Нахлік) систематизація та узагальнення Франкової рецепції у дослідженні відбуваються з позиції діяхронії. У наступній частині визначено подібності та відмінності у Франкових висловлюваннях про різні аспекти Кулішевої діяльності і творчості у виданнях для українського читача та особистому листуванні, з одного боку, і його публікації “Shakespeare bei den Ruthenen” («Шекспір в українців», 1903), що вийшла в австрійській газеті “Zeit” і була призначена для німецькомовної читацької публіки, з іншого боку. Завершується стаття перекладознавчим аналізом єдиного нині відомого перекладу І. Франка із творчого доробку П. Куліша, який він підготував і ввів у текст своєї статті з ілюстративною метою.

Ключові слова: Іван Франко, Пантелеймон Куліш, рецепція, переклад, П'єр Бурдьє.

Постановка проблеми. У контексті особистісних взаємин Івана Франка і Пантелеймона Куліша часто наголошують на Франковій високій оцінці творчого доробку свого старшого колеги. Зокрема, званою є цитата про «першорядну звізду в нашій письменстві», однак, як показує джерельний матеріал та вже наявні дослідження, взаємини цих знакових постатей української політики і літератури другої половини ХІХ століття не були простими. Є. Нахлік, зокрема, пише про небезпідставність уявлення про І. Франка як ідеологічного й естетичного опонента П. Куліша, хоча у зрілому віці внаслідок авторевізії І. Франко, на думку вченого, все-таки зближується поглядами зі своїм старшим колегою [4]. Взагалі у контексті складної суспільно-політичної ситуації та історичних умов погляди і бачення майбутнього національного руху і національної літератури тих, хто стояв біля витоків їхнього формування на Правобережжі і Лівобережжі (йдеться не тільки про П. Куліша та І. Франка), могли і навіть мусили відрізнятись, що зумовлювало полеміку і дискусії. Варто зга-

дати хоча б дискусію 1891–1893 рр. про основу літературної мови, до якої долучилися І. Франко, Б. Грінченко, А. Кримський та інші, в якій, проте, П. Куліш участі не брав.

Про те, як сприймав Франкову політичну, громадську діяльність, наукові пошуки і художню творчість П. Куліш, відомо небагато, а от про Франкову рецепцію комплексного наукового і творчого доробку та суспільно-політичних поглядів П. Куліша інформації більше, адже відомий галичанин неодноразово висловлювався про автора «Чорної ради» у різних своїх працях – рецензіях, літературно-історичних оглядах тощо, а також у листуванні. Серед усього різноманіття текстів і текстових фрагментів на окрему увагу заслуговує Франкова стаття “Shakespeare bei Ruthenen”, що вийшла на сторінках віденського видання “Zeit” (1903), адже, на відміну від інших текстів, вона має іншого інтендованого реципієнта – не українську читацьку публіку, а австрійського читача, який, як можна припустити, про П. Куліша або не знав взагалі, або якщо

і знав, то лише окремі факти. Маловідомим є те, що у згаданій статті вміщено перший і єдиний відомий Франків переклад із творчого доробку П. Куліша – фрагмент поезії «До рідного народу, подаючи йому український переклад Шекспірових творів» («Народе без пуття...»), яким він ілюструє світоглядну і політичну позицію П. Куліша. Питання про те, наскільки німецькомовна стаття І. Франка, в якій автор зупиняється на особистості П. Куліша, його суспільно-політичних поглядах, його перекладацькому доробкові, відповідає тому сприйняттю П. Куліша, яке побутувало у працях, що їх І. Франко публікував на сторінках україномовних видань, ще не ставало об'єктом окремого дослідження, а невеликий за обсягом, але цінний переклад Кулішевого твору не потрапляв досі у поле зору перекладознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській філологічній думці Франкову рецепцію Кулішевого доробку та діяльності вивчали різнобічно. Загальний характер має розвідка «П. Куліш в оцінці І. Франка» Є. Нахліка [3], в якій вчений визначив ключові аспекти та проблематику цієї комплексної теми, згодом доповнивши її розроблення низкою новіших публікацій, в яких зацентровано увагу на типологічних зближеннях І. Франка та П. Куліша у суспільно-політичному, літературному плані та висвітлено причини і результати авторевізії поглядів обома цими особистостями, що зумовила їхнє зближення. Інший дослідник, В. Івашків, зосередився на Франковій оцінці Кулішевої фольклористичної діяльності [2], а Б. Тихолоз об'єктом дослідження обрав Франкову візію Кулішевої культурологічної концепції [7]. Серед тих, хто досліджував запропоновану тему, В. Івашків згадує також імена А. Гуляка, В. Качкана, Я. Куника, але загалом варто погодитися з його думкою, що сукупно праць, присвячених проблемі взаємин і взаєморецепції І. Франка та П. Куліша, попри загальну чисельність напрацювань і в кулішезнавстві, і у франкознавстві, небагато [2, с. 936].

Постановка завдання. У центрі уваги пропонуваного дослідження – питання про те, наскільки стаття “Shakespeare bei den Ruthenen” І. Франка, що її опублікувала у 1903 році австрійська газета “Zeit” та яка, як вже було зазначено, орієнтована на іншомовну та інокультурну цільову аудиторію, суголосна або відрізняється за змістом та ідейним наповненням від того масиву україномовних текстів, які І. Франко повністю або частково присвятив питанням життя, творчої спадщини та суспільно-політичної діяльності П. Куліша. Зважаючи на те, що змінювалися самі життєві орієнтири, суспільно-політичні погляди і літературні

вподобання І. Франка, і враховуючи також мінливість самої епохи, вважаємо за необхідне розглянути визначену проблему в діячій хронології. У випадку відмінностей в оцінках у німецькомовному тексті і корпусі україномовних текстів зосереджено увагу на їхніх можливих причинах. Крім того, пропонується праця передбачає перекладознавчий аналіз єдиного Франкового перекладу Кулішевої поезії.

Теоретичним підґрунтям пропонуваної роботи є теорія соціального простору П. Бурдьє, адаптована авторкою дослідження для перекладознавчих цілей. Одна з ключових тез цієї теорії полягає у тому, що габітус агента (перекладача, критика тощо) як сукупність його диспозицій формується і змінюється із набуттям досвіду. Саме габітус визначає поведінку агента в певному соціальному полі (в нашому випадку – перекладацькому). Крім того, габітус зазнає впливу самого поля, констеляцію якого детермінує взаємодія з іншими полями – літературним, політичним, економічним тощо. Отже, зміни у Франковій рецепції Кулішевої творчості трактуємо як такі, що пов'язані із трансформаціями у Франковому габітусі (це частково і є те, що Є. Нахлік іменує авторевізією), а перекладацький аналіз Франкового перекладу проводимо крізь призму його габітуса.

Виклад основного матеріалу. Як один із найактивніших (якщо не найактивніший) учасників, проявляючи постійний інтерес до літературного процесу на українських землях Австро-Угорської та Російської імперії, І. Франко, звісно, не міг залишити поза своєю увагою таку важливу постать української літератури, перекладу, фольклористики, історіографії та суспільно-політичного і громадського життя другої половини ХІХ століття, як Пантелеймон Куліш (1819–1897). Відомий галичанин звертався до П. Куліша неодноразово, зокрема, від згадок одного лише імені у деяких наукових працях до окремих фрагментів і цілих розвідок про свого колегу. Систематизуючи все те, що І. Франко написав про Куліша, загалом можна виділити такі ключові ділянки у Франковій рецепції: особистісні взаємини та особистісні характеристики П. Куліша; суспільно-політична та громадська діяльність П. Куліша; оригінальні художні твори та наукові розвідки П. Куліша; перекладацтво П. Куліша.

У контексті особистісних взаємин та особистісних характеристик варто звернути увагу на те, що діяльність І. Франка та П. Куліша перетиналася не лише в ділянці літератури, адже обоє вони були поліфункціональними особистостями і поєднували художню творчість із працею перекладача, суспільно-політичного діяча, історика, літератур-

ного критика, мовознавця тощо. Про безпосередні взаємини обох письменників і громадських діячів відомо небагато, зокрема, як зазначає В. Івашків, ще дотепер повністю не розшукані джерела, які документально, а не опосередковано, вказують на те, як П. Куліш врешті ставився до постаті І. Франка, як сприймав його художньо-творчу та наукову діяльність [2, с. 944]. Із листа І. Франка до Н. Кобринської (1886) стає очевидним, що суттєву роль у стосунках Франка та Куліша відіграла досить різка рецензія першого на збірку «Хуторна поезія» (1882): «З Кулішем я не тільки не переписуюсь, а надто ще маю на собі його височайшу неприязнь за рецензію його «Хуторної поезії» [18, с. 65]. У своїх працях І. Франко часто дає П. Кулішеві особистісні характеристики. З одного боку, він називає його талановитим письменником [11, с. 202], людиною з широкою ерудицією [11, с. 202], енергійною та роботящою [9, с. 60], а з іншого, – пише про Кулішів непростий характер [11, с. 202], нервовість та імпульсивність [11, с. 202], приписує йому перебільшену амбіційність [17, с. 287], що стала «джерелом усіх його помилок і тяжких гріхів» [17, с. 60], і віддаленість «китайським муром від реального життя» [17, с. 480]. Аналізуючи взаємини Т. Шевченка та П. Куліша, І. Франко вважає, що останній заздрихав автору «Кобзаря», завжди намагався ускладнювати, *шліфувати* свою художню творчість, аби вона піднімалася вище, ніж така проста і доступна Шевченкова. Але у тім прагненні конкурувати він, на думку І. Франка, все одно програвав [13, с. 233].

Покажемо в історії взаємин П. Куліша та І. Франка є некролог, який останній написав, довідавшись про смерть старшого колеги у 1897 р. Навіть у такому публіцистичному жанрі, для якого загалом характерне наголошування на позитивних якостях та здобутках того, хто відійшов у вічність, І. Франко, хоч і зараховує П. Куліша до найбільших майстрів українського слова [9, с. 60], але не обмежується лише позитивними характеристиками і акцентує увагу на хобах свого колеги, а про його смерть пише різко, розглядаючи її як самозвільнення «від того огидного вінка, який він [Куліш] у безтямнім засліпленні сам собі наложив на сиву голову» [9, с. 60].

Оцінюючи суспільно-політичну та громадську діяльність П. Куліша, І. Франко віддає належне його «великим заслугам щодо розвитку українофільства в Росії» [11, с. 202], відводить йому «високе місце в історії нашого національного розвою» [17, с. 9], яке зумовила організаторська робота, за допомогою якої П. Куліш прагнув «розбуркати суспільність на всіх кінцях до нового суспільного, національного і духовного життя»

[17, с. 9], та відзначає те, що Куліш був першим, хто зацентрував увагу галицького українофільства на потребі ретельного вивчення історії України [11, с. 203]. Але і в цьому аспекті вістря Франкової критики не оминуло П. Куліша. Він закидає своєму колезі «повну неконсеквентність, невиробленість і наївність поглядів» [13, с. 63], критикує його за лояльне ставлення до російських правителів Катерини II та Петра I [9, с. 60], за намагання нав'язати галичанам зближення з поляками, не знаючи ґрунтовно специфіки ситуації в Галичині [17, с. 286], а загалом його діяльність в цьому краї, де він мав активний вплив до появи там М. Драгоманова, а потім М. Грушевського, називає злощасною і порівнює її зі «стовпом пороху на вулиці, взбитого вихором, що покрутився і пропав безслідно» [8, с. 112]. На переконання І. Франка, у візії національного питання П. Кулішеві бракувало зв'язку із сучасністю, а особливо із молодим поколінням громадських і політичних діячів [17, с. 286].

Як відомо, І. Франко дуже активно слідкував за літературним життям як в Україні, так і поза її межами і зусиллями друзів та однодумців зібрав чималу бібліотеку, яку намагався постійно поповнювати як новинками книжкового ринку, так і цінними виданнями, які мали хрестоматійний характер. Аналізуючи Франкову літературно-критичну та літературно-історичну спадщину, можна стверджувати, що він був добре обізнаним із літературною діяльністю свого старшого колеги. Як вже було зазначено вище, віддаючи належне таланту П. Куліша, І. Франко називає його «перворядною зіркою в нашому письменстві, великим знавцем нашої народної мови» [12, с. 169], «першим <...> справді національним писателем українським» [17, с. 10], «славним письменником» [9, с. 33]. Він неодноразово хвалить форму Кулішевої поезії: «Вірші мов зі сталі ковані, з їх важких ритмів чути розмах могучих орлиних крил» [8, с. 454], але переважно критикує змістове та ідейне наповнення через неясність. У рецензії на «Хуторну поезію» читаємо: «У всім збірнику з 25 п'єс ми не могли знайти ані одної, котру би в цілості можна назвати гарною і ясною по думках, хоч поєдинчі місця лучаються не раз дуже хороші» [10, с. 178]. Третій поетичний збірці П. Куліша «Дзвін» І. Франко закидав ідейно-змістову слабкість, доповнену особистісною злобою автора: «Яке ж убожество думки, яка безпомічність, яке жалюгідне крутіння в зачарованім колесі старечих ілюзій, безсильної, а часто прямо безпредметної ненависти й злоби» [8, с. 454].

Обидві знакові постаті – Т. Шевченко і П. Куліш – пов'язані не лише спільним членством у Кирило-Мефодіївському братстві, але і тим, що

вступили на літературну сцену відносно одночасно і належать до однієї літературної епохи. Якщо Т. Шевченко знайшов себе головню у поезії, то П. Куліш натомість писав і поезію, і прозу, і, як відомо, створив перший в українській літературі історичний роман «Чорна рада». Порівнюючи поетичний доробок Т. Шевченка, якого цінував дуже високо, і П. Куліша, якого, як вже помітно зі сказаного, оцінював інколи доволі контрверсійно, І. Франко доходить такого висновку: «П. Куліш не дав ні одного ліричного твору, що міг би дорівняти Шевченкові» [17, с. 288]. І. Франко відносить його до епігонів Т. Шевченка, хоч і відзначає, що той-таки намагався порвати із цим наслідуванням [13, с. 234].

У своїх оцінках прози Куліша, зокрема вже згаданої «Чорної ради», І. Франко іноді суперечить собі. Якщо ще на початку 90-х рр. ХХ століття він писав так: «Кулішеві власні твори («Чорна рада», «Досвітки») помимо незаперечних красот не могли вдоволити навіть сучасної публіки української, а для теперішньої не мають нічогосінько живого, крім язика, <...> та стоять геть позаду навіть слабших творів Марка Вовчка» [17, с. 10], то 20 років потому його присуд змінюється. Так, у «Нарисі історії українсько-руської літератури» (1910) знаходимо позитивну оцінку цього тексту: «Його «Чорна рада» лишається досі все-таки найліпшою історичною повістю в нашій літературі<...>» [17, с. 288].

Оцінюючи художню творчість П. Куліша в загальних рисах, І. Франко вказує на один із її базових недоліків – це невикінченість. Сподівання, які поклалися на Куліша як великого ініціатора та великий талант, вважає Франко-критик, великою мірою не виправдалися [17, с. 283].

Як етнограф і фольклорист, автор ґрунтовних праць «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883) та «Студії над українськими народними піснями», редактор і безпосередній збирач матеріалу для видання «Галицько-руських народних приповідок» І. Франко відгукувався про діяльність П. Куліша-фольклориста, а також історика досить несхвально. Так, у листі до М. Зубрицького (1905) він назвав наукову діяльність П. Куліша «безцілним та безпрограмним дилетантством» [19, с. 261]. До найкращих Кулішевих праць І. Франко все ж зараховує «Записки о Южной Руси», де, як він дослівно пише, П. Куліш «дав не лише купу цікавого етнографічного матеріалу, але надто дав інтересну пробу передати той матеріал» [15, с. 10]. До хиб Кулішевих історичних праць І. Франко відносить суб'єктивізм, що призводить до деформації історичної правди [8, с. 455].

Ще однією ділянкою, у якій перетиналися професійні шляхи П. Куліша та І. Франка, була літературна критика. І. Франко не лише ретельно слідкував за художньою творчістю П. Куліша, а й був знайомий також із його літературно-критичною діяльністю. У знайомій рецензії на «Хуторну поезію», яка, за словами І. Франка, спричинила до конфлікту з автором збірки, він наголошував, що П. Куліш, не знаючи ґрунтовно і не слідкуючи за літературним процесом, береться робити висновки про його занедбаність. «Та тільки ж сплячка та – лиш в уяві П. Куліша», – пише І. Франко [10, с. 163]. Крім того, він закидає Кулішевим працям у галузі літературної критики ту ж ваду, що і його історичним працям, – суб'єктивізм. Як приклад він наводить, зокрема, статтю про Климентія Трясцю, яка замість того, щоб дати культурно-історичний образ, містить лишень критику віршування і відсутності моралі [16, с. 363] та невиправдано негативний осуд літературної значимості Гоголя [17, с. 288].

Надзвичайно плідний перекладач, перу якого за приблизними оцінками належить близько 1200 перекладів українською та з української, І. Франко пильно слідкував за усім процесом розвитку перекладної літератури в Україні, формуючи разом із іншими колегами засадничі принципи української критики перекладу, а також провадячи широку редакторську та видавничу роботу. Звісно, він був добре знайомий із Кулішевими перекладами, адже деякі з них не просто читав, а правив і готував до друку (переклади В. Шекспіра). Франкова оцінка Кулішевого (спільно з І. Пулюєм) перекладу Святого Письма, судячи з окремих текстових фрагментів, доволі негативна. Вістря критики спрямоване на мову перекладу – «важку, штучну, неприродну» [11, с. 204], із «дивацтвами» [17, с. 287], що ускладнювали розуміння, а також на віддаленість від оригіналу і «чудернацьку українізацію імен власних» [17, с. 326] тощо. Три перші переклади драм В. Шекспіра, які Куліш видав сам у 1881 р. у Львові, І. Франко оцінив радше негативно: «Перший том <...> зробив якесь неприємне вражіння, почасти задля деяких екстравагантій перекладу, почасти загалом задля непочесної ролі, яку тоді взявся був грати Куліш у нашому політичному життю» [9, с. 370]. Оцінка ж перекладів, редактором яких виступив він сам, більш позитивна. Високо І. Франко ставить переклад «Гамлета», відзначаючи, що з ним без сорому можна «показатися в концерті європейських перекладачів великого британця», та вважаючи його кращим, ніж польські переклади [12, с. 169]. Схвальною є оцінка мови перекладу на відміну від перекладу Біблії: «Куліш своїм перекладом від-

криває нам широкі перспективи, куди може дійти наша мова своїм багатством, своєю мелодійністю та різнорідністю свого ритму» [12, с. 169]. Що стосується формальної відповідності оригіналу та принципу еквілінеарності, то тут І. Франко завважив, що перекладачеві не варто було розбивати Шекспірові вірші на менші. Цінним надбанням української літератури став, на думку І. Франка, і переклад «Приборканої гострухи», який «взагалі досить вірний оригіналові і сам собою має високу поетичну і мовну вартість» [17, с. 288]. Переклад «Макбета», на думку І. Франка, теж в цілому вдатний, хоч він і не передає всієї «різнорідності тонів» [12, с. 192].

«Чайльд Гарольдову мандрівку» Дж. Г. Байрона у Кулішевому перекладі І. Франко оцінив подекуди так само, як і Біблію. У передмові він закидає Кулішеві «важку, суто підмішану церковщиною» [15, с. 52] мову перекладу, а в листі до М. Драгоманова (1894) пише: «Байрон зовсім ні до чого, і він такого перекладу, яким Куліш угостив «Правду», нізащо б не друкував» [18, с. 468].

Потрібно наголосити, що в оцінці Кулішевих перекладів І. Франко іноді був непослідовним, а іноді навіть суперечливим. Так, у передмові до Шекспірового «Гамлета» І. Франко (1899) зазначає: «Куліш був великим знавцем нашої народної мови, а при тім добрим знавцем мов та літератур європейських народів» [12, с. 169], а у «Нарисі з історії українсько-руської літератури» (1910) він пише кардинально інше: «Він не здібний був дати добрий переклад Святого Письма, не знаючи ані одної європейської мови, не говорячи вже про грецьку і латинську, крім російської» [17, с. 326]. Чи мають ці контрверсійні судження якесь підґрунтя, встановити складно.

Підсумовуючи короткий виклад Франкової рецепції доробку П. Куліша, що відображена на сторінках різножанрових праць в україномовних виданнях, варто погодитися із думкою Є. Нахліка, що, попри схвальні відгуки на окремі твори, переклади та деякі суспільно-політичні ініціативи П. Куліша, І. Франко все ж не належав до його щирих шанувальників [3, с. 120].

Стаття «Shakespeare bei den Ruthenen» побачила світ на сторінках австрійського видання «Zeit» у 1903 році. Написана німецькою мовою для австрійської читацької публіки, вона розпочинається невеликим викладом історії української оригінальної та перекладної літератури та рецепції творчості В. Шекспіра в Україні. Далі йде коротка інформація про особистість П. Куліша, про історію видання Кулішевих перекладів із цитуванням Кулішевої оди Шекспіру в прозовому перекладі, про оцінку перекладу перших трьох

драм, про посмертне видання Кулішевих перекладів та Франкову редакторську роботу над ним. Завершується стаття згадкою про шекспірівський фонд.

Порівнюючи цей невеликий текст із масивом проаналізованих вище праць І. Франка, варто зазначити, що в австрійській статті автор теж акцентує на аматорстві і дилетантстві у працях із історії Куліша («без історичної підготовки і методу»), вказує на ті ж хиби перекладу трьох драм В. Шекспіра, що й у текстах для українського читача, зокрема й на важку мову, «чванливу, черству, стародавню» [14, с. 384], яка, на його думку, виробилася в процесі роботи над Святим Письмом, на специфічні, великою мірою нелогічні погляди Куліша на козацтво, але загальний тон статті різниться відсутністю звичної для україномовних публікацій різкої критики. Історію Кулішевих взаємин із поляками висвітлено крізь призму радше наївності, ніж тої мінливості і амбіційності, яку Франко приписує Кулішеві в українських текстах. Характеристика безпосередньо особистості П. Куліша, яку подає І. Франко перед тим, як ввести читача в історію видання перекладів, не містить жодних негативних суджень. І. Франко відзначає талант Куліша, його силу волі, віру у власну місію і любов до цивілізації [14, с. 382]. Він наголошує на неодноразових видатних успіхах [14, с. 382] Куліша на ниві літератури, етнографії та редакторської справи. «При тім був він визначним знавцем української мови, як рідко хто інший, а самостійною працею засвоїв собі також небуденне в тодішній Росії знання багатьох європейських мов так, що міг перекладати з таких мов: німецької, польської, англійської, французької» [14, с. 382], – пише І. Франко. Ця теза є суголосною до того, що писав І. Франко про П. Куліша у передмові до «Гамлета» та знову ж таки суперечить висловленій у 1910 р. у «Нарисі з історії українсько-руської літератури» думці про Кулішеві обмеженні знання іноземних мов.

Загалом можна ствердити, що Франкова стаття про переклади В. Шекспіра в Україні для австрійського видання, центральною фігурою якої є П. Куліш, має дещо іншу тональність, ніж україномовні тексти. Тут відсутні різкі висловлювання, а критика не має такої гостроти, яку іноді зустрічаємо в українських текстах. Імовірно, таку зміну тональності зумовило те, що текст був призначений для інокультурної та іншомовної публіки, яка, можливо, зовсім нічого не знала про П. Куліша, і через це автор вирішив утриматися від різких висловлювань та акцентуації на внутрішніх протиріччях і перевести статтю у дещо іншу, просвітницьку площину.

З перекладознавчого погляду становить інтерес невеликий фрагмент Кулішевої поезії «До рідного народу, подаючи йому український переклад Шекспірових творів», яким І. Франко проілюстрував деякі тези своєї статті, подавши його у власному віршованому перекладі:

Народе без пуття, без честі і поваги, Без правди у звітах предків диких, Ти, що постав з безумної одваги Гірких п'яниць та розбишак великих! На ж дзеркало всесвітнє, – визирайся, Збагни, який ти азійат мізерний, Своїм розбоєм лютим не пишайся, Забудь навіки путь хижацтва скверний І до сім'ї культурників вертайся.	Volk ohne Halt, noch Ehr, noch Selbstachtung, Noch Recht in der Geboten wilder Ahnen, Entstanden aus sinnloser Mutentfaltung Verrückter Säufer, großer Raubtyrannen! Da nimm den Weltenspiegel, sieh dich selber, Welch elender Asiate du doch bist, Und brüste dich nicht mehr mit grimmem Raube, Vergiß auf ewig schnöde Räuberpfade Und kehre zurück zu der Kulturgemeinschaft.
---	--

Із загального контексту очевидно, що сам І. Франко не погоджується із ідейно-змістовим наповненням цього поетичного уривка, з тією Кулішевою гіркою пілюлею, яку той пропонує власному народові. На думку О. Забужко, для самого І. Франка у його передмові «Дещо про себе самого» (1897) все ж таки характерними були ті ж думки, що їх висловив П. Куліш у своєму зверненні з різкою тональністю на 15 років раніше, але «вже як виплід власного душевного досвіду» [1, с. 109]. Однак у контексті аналізованої статті про переклади В. Шекспіра, що її написано було через 6 років після передмови 1897 року, більш вірогідною видається теза, що Кулішеві рядки на момент написання статті все-таки викликали у І. Франка внутрішнє несприйняття і скепсис, а не прийняття. Варто додати, що, попри потенційну можливість покращення перекладу задля відповідності його власним ідейним міркуванням, І. Франко не втрутився у зміст, який в перекладі передано вдало. Невеликим винятком є перший рядок, де слово «повага» І. Франко у німецькому перекладі замінює на самоповагу (*Selbstachtung*), що, ймовірно, було зумовлено бажанням передати віршовий розмір, але за значенням не обов'язково впливає із вихідного тексту. Навіть більше, така зміна дещо трансформує загальну картину, адже з народу, який, на думку П. Куліша, не поважають інші, він перетворюється на народ, що не поважає себе сам. Певні зауваження викликає пере-

клад слова «пуття» (синоніми до цього слова, на думку Б. Грінченка, – це «толк», «прок», «смысл») німецьким словом “Halt” у значенні «основа, база, фундамент», хоча ближчим відповідником було б слово “Sinn” у значення «сенс».

З формального погляду оригінальний уривок складається із одного чотиривірша із римуванням *abab* та одного п'ятивірша із римуванням *cdcdc*. У перекладі дотримано пропагованого самим Франком принципу еквілінеарності. У чотиривірші Франкові-перекладачеві навіть вдається відтворити перехресну схему римування, проте у п'ятивірші вона втрачається, через що переклад нагадує дослівно-прозовий. Подаючи німецькому читачеві фрагмент із Кулішевої поезії, І. Франко, звісно, міг зробити його прозовим, адже йшлося про змістовий бік поезії (подібно він, зокрема, вчинив у випадку із «Одою до Шекспіра», вміщеною у тій же статті). Однак він доклав зусиль, аби надати уривку оригінального поетичного звучання, зберігши не лише формальну структуру, а й спробувавши відтворити римування, хоч не обійшлося без втрат.

Аналізований фрагмент ще раз засвідчує, що І. Франко з великою відповідальністю ставився до перекладу і дбав не лише про зміст та ідейне наповнення, але й прагнув передати формальні особливості, навіть якщо йшлося просто про ілюстративний матеріал і не було (принаймні експліцитно) безпосередньо поставлено за мету передати форму поезії, яку І. Франко у самого П. Куліша, пригадаймо, неодноразово хвалив. Дотримуючись припущення, що ідейний бік цієї короткої поезії суперечить візії національної самобутності та національної історії самого І. Франка, варто відзначити, що він як автор перекладу все ж не вдається до суб'єктивізму і не вносить ніяких змістових змін, полишаючи тим самим висновки читачам статті та перекладу.

Висновки. І. Франко належав до тих, хто активно слідкував за життєвим і творчим шляхом П. Куліша, його суспільно-політичною діяльністю і у численних своїх працях давав їм оцінку. Хоч загальні судження часто позитивні, але у І. Франка знайдемо й чимало критики П. Куліша як особистості та різних аспектів його діяльності. Трапляються і суперечливі висловлювання, причину виникнення яких через відсутність додаткових джерельних матеріалів встановити важко, але із застереженням можна віднести до авторевізійних елементів. Загальний тон статті про П. Куліша та його переклади для австрійської преси дещо м'якший, ніж українська полеміка. Тут І. Франко відмовляється від різкої критики, залишивши протиріччя поза увагою чужомовного читача. Неве-

ликий переклад із Кулішевої поезії, яка в ідейно-матеріальному плані, очевидно, була далека І. Франкові, вкотре засвідчує високу Франкову майстерність, здатність абстрагуватися від власних вподобань, високий професіоналізм і відмінне володіння німецькою мовою.

Список літератури:

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. 2-ге вид. Київ, 2009. С. 109.
2. Івашків В. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша в оцінці Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля*: матеріали наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). Львів, 2008. Т. 1. С. 936–945.
3. Нахлік Є. П. Куліш в оцінці І. Франка. *Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення. Літературознавство*. Львів, 1993.
4. Нахлік Є. Франко й Куліш: збіжності попри розходження. I. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/89576> (дата звернення: 17.09.2019).
5. Нахлік Є. Франко й Куліш: збіжності попри розходження. II. Ідеологія. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/89773> (дата звернення: 17.09.2019).
6. Нахлік Є. Франко й Куліш: Перегуки в літературній творчості. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/89972> (дата звернення: 17.09.2019).
7. Тихолоз Б. Культурологічна концепція П. Куліша в критичній рецепції І. Франка: контрапункт ідейних орієнтацій. *Сіверянський літопис*. 1998. № 4. С. 91–96.
8. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. 8. Київ, 2008. 832 с.
9. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. 9. Київ, 2010. 1216 с.
10. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 10. Київ, 1980. 462 с.
11. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 11. Київ, 1980. 439 с.
12. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 12. Київ, 1981. 517 с.
13. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 13. Київ, 1982. 527 с.
14. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 34. Київ, 1981. 559 с.
15. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 15. Київ, 1982. 678 с.
16. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 16. Київ, 1983. 560 с.
17. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 17. Київ, 1984. 679 с.
18. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 49. Київ, 1986. 810 с.
19. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 50. Київ, 1986. 703 с.

Molderf O. Ye. IVAN FRANKO AS CRITIC AND TRANSLATOR OF PANTELEIMON KULISCH INTO GERMAN

The presented research deals with the issues of Franko's reception of Panteleimon Kulish's many-sided scientific and creative legacy, in which translations from different languages and literatures play an important role. The role of Ivan Franko as a translator of Panteleimon Kulish into German was analysed with special respect to the translation of Kulish's poetry "To my people, giving them the Ukrainian translation of Shakespeare's works" ("People without sense...") from the perspective of translation studies. The theoretical basis for the study is the theory of social space by French sociologist P. Bourdieu, adapted for translation needs. The proposed article summarizes and generalizes Franko's appraisals in various genres of publications (prefaces, reviews, literary-criticism and literary-historical studies, etc.) about the personality of P. Kulish, which was rather controversial, but extremely important for Ukrainian history in general and Ukrainian literature in particular; about Kulish's political views, scientific activity in the field of history, folklore and ethnology, as well as his original artistic creativity and translation activities. Considering the human capacity for self-reflection, the systematization and generalization of Franko's reception requires a diachronic approach. The article also identifies similarities and differences in Franko's statements about various aspects of Kulish's activity and creativity in publications for the Ukrainian reader and personal correspondence, on the one hand, and his publication "Shakespeare bei den Ruthenen" ("Shakespeare at the Ruthenians", 1903), which was published in the Austrian newspaper "Zeit" and was intended for German-speaking readers, on the other hand. In the last part of the article, a translation analysis of the only known translation of P. Kulish's creative work by I. Franko was made, which was carried out in the process of writing the article for illustrative purpose.

Key words: Ivan Franko, Panteleimon Kulish, reception, translation, Pierre Bourdieu.